

Venäläisen kasvatuksen historia

Laihiala-Kankainen, Sirkka 2021. Venäläisen kasvatuksen historia. Tampere: Vastapaino. 404 s.

Venäjää ei voi järjellä ymmärtää.
Yleisellä mitalla ei mitata.
Sillä on erikoinen olemus –
Venäjään voi vain uskoa.
Fjodor Ivanovitš Tjuttšev,
venäläinen runoilija ja diplomaatti 1866/1868
(suom. L. Vetoshkina)

Venäjää ei voi järjellä ymmärtää – tätä tunnettua Tjuttševin aforismia ymmärretään ja käytetään eri tavoin. Venäjän sisällä yleensä korostetaan maan omalaatuista ajattelutapaa ja kohtaloa sekä sitä, ettei ulkopuolinen voi ymmärtää myyttistä venäläistä sielua (*rusškaja duša*). Venäjän ulkopuolella, jopa Venäjä-tutkimuksessa, aforismi kuvailee myyttiä ymmärryksen vaikeudesta maan erikoisuuden takia. Sirkka Laihiala-Kankaisen tietokirja Venäläisen kasvatuksen historia (2021) kuitenkin murtaa tätä myyttiä ja lisää Venäjä-ymmärrystä.

Kuten kirjassa todetaan, ”Venäjän kasvatusperinnettä ja koulutuksen kehitystä tunnetaan Suomessa varsin heikosti” (Laihiala-Kankainen 2021, 10), erityisesti suomalaisesta pedagogisesta ajattelutavasta poikkeavaa slaavilais-ortodoksista perinnettä ja sen merkitystä nykyisessäkin kasvatustajattelussa. Sama pätee muihin länsimaihin ja heijastuu siihen, että myös englanniksi Venäjän kasvatuksesta ja sen historiasta on hyvin niukasti kirjallisuutta. Tämän lukijat voivat itse halutessaan varmistaa vaikka Google-hakukoneen avulla.

Laihiala-Kankaisen teoksessa tarkastellaan venäläisen kasvatuksen historiaa, venäläistä

kasvatustajattelua ja koulutuksen kehitystä. Venäjä viittaa ”sekä etnisesti venäläisiin että monikansallisesti Venäjän kasvatustraditioon” (Laihiala-Kankainen 2021, 10). Tarkastelu kattaa äärimmäisen pitkän, yli tuhannen vuoden pituisen ajanjakson, alkaen 900-luvulta ja päättyen nykyaikaan. Laihiala-Kankainen asettaa kunnianhimoisen tavoitteen: lisätä venäläisen kulttuurin moniäänisyyden ja omaleimaisuuden ymmärrystä suomenkielisille lukijoille. Hänellä on sekä edellytykset että ”oikeus kirjoittaa venäläisestä kulttuurista ja tulkita sen historiallista kehitystä omista lähtökohdistaan” (Laihiala-Kankainen 2021, 11). Tekijä itse argumentoi myös Bakhtinin ajatuksien pohjalta, että ulkopuolisuus on tärkeää luovalle ymmärtämiselle. Tämän lisäksi tekijällä on vahvat yhteydet venäläisiin kasvatustaj- ja koulutusalan keskeisiin tutkijoihin. Kuitenkin tärkeintä on, että Laihiala-Kankainen pystyy myös välittämään tätä ymmärrystä suomenkielisille lukijoille. Hän tietää esimerkiksi, mitä asioita kannattaa selittää suomalaisille enemmän. Tuskin edes hyvän venäjänkielisen kirjan käännös olisi onnistunut samalla tavalla, koska se on kirjoitettu venäjänkieliselle lukijalle.

Kirjan keskeisenä argumenttina toimii oletus, että venäläinen kulttuuri on dualistinen. Siihen kuuluvat seuraavat vastakohtat: itä ja länsi, oikea ja väärä sekä hengellinen ja maallinen. Laihiala-Kankainen väittää, että venäläinen kasvatustaj- ja opetus kulttuuri on samoin muotoutunut vuorovaikutuksessa kahden tradition eli slaavilais-ortodoksisen ja

läntisen välillä. Läntinen perinne on monesti haastanut slaavilais-ortodoksista ja on toiminut muutoksen käynnistäjänä. Tässä teoksessa kasvatuksen ja koulutuksen kehitys on kuvattu Venäjällä tapahtuvien reformien ja vastareformien kautta, valtakulttuurin ja vastakulttuurin kamppailuna. Esimerkiksi Aleksanteri II:n valtakauden yhteiskunnan uudistukset (muun muassa maaorjuuden lakkauttaminen) ja koulun uudistukset (tavoitteena kaikille säädyille avoin koulutusjärjestelmä) 1860–1870-luvuilla törmäsivät konservatismiin uuteen nousuun 1880-luvulla, mikä tarkoitti yhteiskunnan lisääntynyttä kontrollia ja koulunuudistusta erityisesti kristillisen uskonnon pohjalta.

Kokonaisuudessaan kirjan pitkä historiallinen perspektiivi antaa lukijalle mahdollisuuksia pohtia erilaisten ristiriitojen, ilmiöiden ja jatkumojen historiallisia juuria. Hyvänä, mutta ei niin itsestään selvänä esimerkkinä toimii naiskysymys, josta puhutaan kirjan eri osioissa. Tämä keskustelu antaa vihjeitä pohdintaan naisten asemasta nyky-Venäjällä. Kirjan viisi osaa kuvailevat eri pituisia aikakausia venäläisen pedagogiikan kehittämisessä: 1) Slaavilainen ja ortodoksinen pedagoginen traditio sekä länsimaisen tradition syntyminen niiden haastajana, 900–1800-luvun alku. 2) Kansallisen koulutusjärjestelmän muotoutuminen aatellis-valtiollisen ja yhteiskunnallisen pedagogiikan puitteissa, 1800-luvun alku–1918. 3) Vallankumouksen aikainen pedagogiikka sekä kommunistinen ja kollektivistinen kasvatusta, 1918–1930-luvun loppuun. 4) Kasvatus ja koulutus Suuren isänmaallisen sodan ja Kylmän sodan aikana, autoritaarisen ja kurin pedagogiikan kukoistus, 1941–1991. 5) Venäjän federaation koulunuudistukset hillittömän demokratian ja Putinin vakauden aikoina, 1990–2000-luvuilla.

Kirjan osat kuvailevat eripituisia ja hyvin heterogeenisiä aikakausia, joten kasvatuksen jotkut kehitysvaiheet saavat vähemmän huomiota. Keskeisenä lähteenä Laihiala-Kankainen käyttää venäjänkielisiä, kasvatuksen historiaa käsitteleviä kirjoja ja korkeakoulun opikirjoja, jotka edustavat oman ajan niin kut-

sutusti virallista näkökulmaa kasvatukseen ja koulutukseen. Kuitenkin venäläisen kasvatuksen erilaiset vaiheet tulevat eläväksi runsaiden lainausten ja epigrafioiden kautta, joista monet ovat katkelmia kaunokirjallisuudesta ja elämäkerroista.

Edellä kuvatun kaltainen kirjallisuuden käyttö antaa suuren panoksen hyvin puolueettomalle kertomustyyliille, josta olen venäläistaustaisena erityisesti kiitollinen tekijälle. Sekä tutkimuksessa että erityisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa on paljon kritiikkiä Venäjää kohtaan myös selvistä syistä. Toisaalta Laihiala-Kankainen ei myöskään ihaile Venäjää ja sen pedagogista kulttuuria vaan faktapohjaisesti kuvailee, miten kulttuurin dualistiset perusjännitteet ovat eri aikoina heijastuneet pedagogiseen toimintaan. Esimerkkinä tästä slaavilais-ortodoksinen ja länsimaisen perinteiden ilmeneminen slavofilien ja zapadnikien filosofisessa keskustelussa 1800-luvulla (Laihiala-Kankainen 2021, 99–102). Tämän lisäksi kirjassa tulee hyvin esille dualismi ihanteellisen, niin sanotusti virallisen asioiden kuvauksen ja todellisuuden välillä, mistä hyvä esimerkki on neuvostoliittolainen ihanne maailmaan parhaasta koulutuksesta sekä neuvostotoimimisesta ja toisaalta todellisuus Homo sovieticus (Laihiala-Kankainen 2021, 290–300).

Laihiala-Kankainen ei rajaa kirjan sisältöä vain kasvatukseen ja koulutuksen kehittämiseen. Teoksessa esitellään myös venäläiset pedagogiset ja kasvatuksen teorit, niin historiallisesti merkityksellisemmät, vanhemmat teorit kuin tuoreemmat teorit, jotka ovat mahdollisesti relevantteja ja kiinnostavia nykypäivänäkkin. Yksi näistä on Davidovin ja Elkoninin kehittävän opetuksen teoria (Laihiala-Kankainen 2021, 306), joka on ollut yksi keskeinen lähde Suomessa kehitetylle kehittävän työntutkimuksen metodologialle.

Vaikka tämä laaja teos onnistuu kuvailemaan pedagogisen kulttuurin taustana toimivia dualistisia perusjännitteitä sekä niiden kehitystä ja vuorovaikutusta, välillä kuvaus yksinkertaistaa perusjännitteiden ilmenemistä erilaisissa historiallisissa vaiheissa. Kirja ei

korosta kovin vahvasti, että kyse ei ole ollut vain slaavilais-ortodoksisen ja länsimäisen perinteiden kilpailusta, vaan vahvemmin valtiollisesta näkökulmasta vastaan ei-valtiollinen näkökulma. Historiassa slaavilais-ortodoksilla ja länsimäisellä perinteellä oli aika kummallisia yhteyksiä. Jo edellä mainitussa slavofilien ja zapadnikien filosofisessa keskustelussa molempien puolien tavoitteena oli muutoksien edistäminen, muun muassa maaorjuuden lopettaminen, mutta eri tavoilla. Nämä aateiston liberaalit ihanteet kansan elämästä ovat vaikuttaneet enemmän liberalistisen ideologian kehittämiseen kuin valtiollisiin päätöksiin. Hyvänä esimerkkinä toimii myös länsikriittisen Neuvostoliiton aikana ortodoksisen kirkon vaihteleva asema. Silloin monille ihmisille ortodoksinen uskonto oli tapa vastustaa neuvostoliittolaisia arvoja – slangissa sovok (*neukku*) – mutta samalla vastarintaan usein kuului länsimaisten arvojen ihailu. Venäjäksi совет (sovok) tarkoittaa Neuvostoliittoa, Homo sovieticusta ja neuvostoliittolaista elämäntapaa kokonaisuudessaan mutta myös rikkalapiota.

Kirjan sisältö rakentuu koulutuksen historian ympärillä, vaikka otsikossa on laajempi kasvatus-käsite. Tekstissä tulee esiin muut koulutuksen ja kasvatuksen kentät, kuten järjestöt ja työpaikat, mutta kodissa tapahtuva kasvatusta ei saa paljoakaan huomiota. Syynä voi olla luotettavien lähteiden puute. Joku historioitsija voisi paremmin kommentoida faktoja ja vuosilukuja, jotka pääosin vaikuttivat oikeilta. Vaikka itselleni nämä tapahtumat ja konteksti ovat varsin tuttuja, yritin lukea kirjaa suomalaisena ja silloin joissain paikoissa kaipasin vähän enemmän selityksiä erityisesti henkilöitä sekä tapahtumia koskien. Yllättävää oli myös se, että mahdollista vaikutusta suomalaiseen kasvatukseen keisarikunnan kauden seurauksena ei käsitelty. Muutkin Venäjän keisarikuntaan ja Neuvostoliittoon kuuluneet maat olisivat Venäjän lisäksi voineet saada enemmän huomio-

ta teoksessa. Asioiden yksinkertaistaminen ja fokuksen kapeneminen on luonnollista näin laajassa teoksessa. Nämä ongelmat eivät missään nimessä alenna kirjan arvoa ja laatua.

Laihiala-Kankaisen venäläisen kasvatuksen historiaa koskevan kirjan laajuus takaa teoksen kiinnostavuuden aika heterogeeniselle lukijaryhmälle. Kirja on suunnattu luettavaksi kasvatustieteilijöille ja alan opiskelijoille, ja siinä on hyvin kuvattu pedagogisen kulttuurin kehittyminen tiettyssä kontekstissa. Teosta voi suositella myös eri alojen, muun muassa historian, politiikan ja muiden yhteiskuntatieteiden Venäjä-tutkijoille. Se lisää puolueetonta Venäjän kasvatuksen kulttuurin ymmärrystä. Kirja voi olla hyödyllinen käytännön tekijöille kasvatuksen ja koulutuksen aloilla, esimerkiksi opettajille, jotka työskentelevät maahanmuuttajakysymysten parissa tai joilla on yhteistyötä Venäjälle. Tietysti myös kaikki Venäjän historiasta kiinnostuneet voivat rohkeasti tarttua tähän kirjaan, sillä se on kirjoitettu hyvin yleis-tajuisesti.

Laihiala-Kankaisen teoksella on kaikki edellytykset lisätä kaikkien edellä mainittujen lukijaryhmien Venäjä-ymmärrystä. Ymmärryksen lisäksi lukijoilla on mahdollisuus pohtia myös isompia kysymyksiä, jotka liittyvät kulttuurienvälisiin suhteisiin sekä kansainväliseen politiikkaan yleisesti – ei vain suhteessa Venäjään. Länsimaissa ihmiset ovat ”helposti taipuvaisia ajattelemaan, että länsimäisen demokratian arvoihin perustuva maailmankuva on se ainoa ’oikea’, jota kaikki tavoittelevat” (Laihiala-Kankainen 2021, 11). Kuten kirjassa tulee esiin, monet länsimaiset arvot, ihanteet ja käsitteet ovat saaneet venäläisessä kulttuurissa usein toisenlaisia tulkintoja, ja niitä on käytetty eri tavoin. Toivottavasti kirjan lukijoilla herää myös ajatuksia maailman eri kulttuurien arvojen erilaisuudesta, erilaisuuden syistä sekä kaikkien tasa-arvosta ja tärkeydestä.

Liubov Vetoshkina